

FORMELLE OG SEMANTISKE
DIFFERENSER I POLSK-DANSKE
TAUTONYME PERSONBETEGNELSER

EUGENIUSZ RAJNIK

1. INDLEDNING. FALSKE VENNER
OG TAUTONYMER

Hovedsigtet med dette bidrag er kortfattet at præsentere og sammenligne nogle **fællesord** i polsk og dansk, som har en lignende form, men de fremviser somme tider forskellig betydning. Den slags ord kaldes oftest **faux amis /du traducteur/** (betegnelsen blev indført af M. Koessler og J. Derocquigny i 1928) og tilsvarende oversættelseslån fra fransk: **falsche Freunde /des Übersetzers/, false friends /of a translator/, falske venner (lumske ord), fałszywi przyjaciele /tlumacza/** osv. J. Rasmussen (1977:98) forstår ved **faux amis** (en type **fællesord**) "ordpar af samme stamme med vidtgående overensstemmelse i form ..., som forefindes i L_1 og L_2 (eller forventes i at forefindes i L_2 ud fra forekomst i L_1) og som i dette forhold frembyder differens med hensyn til repræsentation og/eller form og/eller indhold." Form eller indhold i udgangssproget overføres ofte mekanisk til målsproget, og på den måde opstår der sproglige misforståelser.

I det følgende anvendes den faglige betegnelse **tautonymer** (< gr. *tautó det samme* og *ónyma navn*). H. Henne (1972:171) definerer termen **Tautonymie** på følgende måde: "Sie liegt vor, wenn der Signifikant eines lexikalischen Signems₁ in Sprachsystem₁ und der Signifikant eines lexikalischen Signems₂ in Sprachsystem₂ nach identischen phonemischen oder graphemischen Regeln gebildet sind." Denne term bruges ikke kun i forbindelse med to sprogsystemer inden for ét sprog, men den kan også anvendes til sammenligning af ord, som har lignende form i to

eller flere sprog, men de har forskellige betydninger. Mens **faux amis**, som er et bredt begreb, oftest forstås som ordpar med forskellig stavning hhv. udtale eller forskellig morfologisk struktur og betydning, omfatter **tautonymer** først og fremmest ordpar med forskellig betydning. De betyder ikke det, vi tror, og de bliver fejlagtigt opfattet som semantiske ækvivalenter. De volder mange vanskeligheder ved oversættelse. De rummer en skjult fare for afsenderen og kan forstyrre kommunikationen eller vildlede modtageren. I de fleste tilfælde har **tautonymer** den samme oprindelse hhv. den samme herkomst, da det først og fremmest drejer sig om låneord eller fremmedord i to eller flere sprog. De viser i deres fonologiske og morfologiske struktur en høj grad af lighed.

Bidraget har ikke til hensigt at være en fuldstændig fortegnelse over såkaldte farlige ord. Den følgende oversigt over **tautonyme** personbetegnelser i dansk og polsk er ikke udtømmende og gør ikke krav på at være det. Der er kun draget nogle typiske eksempler frem, som naturligvis kan diskuteres. Det vil altid være meget subjektivt, hvilke ord der er **tautonyme**. Det materiale, som jeg har samlet, bygger på en- og to-sprogede ordbøger samt eksempler fra forskellige aviser og tidsskrifter. Det følgende tager udgangspunkt i J. Rasmussens (1977: 98ff.) overvejelser og undersøgelser af dansk-franske **fællesord**.

2. AFVIGELSER MED HENSYN TIL REPRÆSENTATION

Hvad angår repræsentation, kan der mangle (= ./.) tilsvarende ord med hensyn til form i L_2 , jf. ordpar som:

polisk		dansk
anglista	– ./.	(engelsklærer), men: slavist
kabarecista	– ./.	(kabaretskuespiller)
medalista	– ./.	(medaljetager/medaljevinder)
mandolinista	– ./.	(mandolinspiller), men: klarinettist
futbolista	– ./.	(fodboldspiller)
dyskutant	– ./.	(diskussionsdeltager)
dansk		polisk
annoncør	– ./.	(dający ogłoszenie)
gratist	– ./.	(jeżdżący bez biletu)

Ud fra forekomsten af lignede ord i det pågældende sprog kunne man forvente ækvivalenter som **anglist*, **kabarettist* osv. i dansk hhv. **anonser*, **gratysta* osv. i polsk, men de eksisterer ikke, selv om der findes et

verbum (fx *anglisere* hhv. *anonsowaå*), et substantiv (fx *kabaret* hhv. *anons*) ell. et adjektiv (fx *gratis*) som den potentielle basis. I stedet for anvendes her oftest sammensætninger (med substantiv som adled og nomen agentis som kerneled) eller samdannelser i dansk hhv. participialkonstruktioner i polsk. Man bør lægge mærke til en fiktiv formal analogi (se E. Thiemer 1979:263), som kan føre til dannelse af ord, som ikke er repræsenteret i målsproget. På den måde danner man model for falske analogidannelser, fx **mandolinist* i analogi med *klarinetist* i stedet for *mandolinspiller* – polsk: *mandolinista*. Det er sprogforskernes opgave, ikke kun at gøre opmærksom på de eksisterende fællesord i to eller flere sprog, men også på alle mulige fejlkilder, som fremgår af “Interferenz zwischen den von Sprachbenutzer subjektiv erworbenen linguistischen Kenntnissen und der objektiven Realität des Sprachsystems ...” (E. Thiemer 1979: 263).

3. AFVIGELSER MED HENSYN TIL FORM

M.h.t. form kan der tales om afvigelser vedr.

1) ortografi (stavemåde), fx p. (= polsk) *spiker* - d. (= dansk) *speaker*, p. *champion/czempion* – d. *champion*

2) fonologi (accent og udtale), fx p. *a'syistent* – d. *assi'stent*, p. *psy'cholog* – d. *psyko'log*, p. *pro'testant* – d. *prote'stant*, p. *'agent* – *a'gent*

3) morfologi:

a) genus, fx p. (ten) *idol* – (et) *idol*, p. (ten) *ideal* – d. (et) *ideal*, p. (ten) *geniusz* – d. (et) *geni*

b) ordklasse

Som eksempel herpå kan nævnes følgende personbetegnelser i polsk, som har substantiver og adjektiver ell. kun adjektiver som formelle ækvivalenter, jf.

polsk	dansk
liberał	– (en) liberal / liberal /adj./
narkoman	– (en) narkoman / narkoman /adj./
kleptomani	– (en) kleptomani / kleptomani /adj./
oryginał	– (en) original / original /adj./
junior	– junior / junior /adj./
senior	– senior / senior /adj./
cywil	– civil (adj.) / civilist

polsk		dansk		polsk		dansk
abstynent	–	abstinent /adj./		impotent	–	impotent /adj./
prominent	–	prominent /adj./		desperat	–	desperat /adj./

Der findes nogle danske personbetegnelser, som formelt ækvivalerer med substantiverede participier eller adjektiver, jf.

polsk		dansk
egzaminowany /subst. part./		– eksaminand
debatujący /subst. part./		– debattør
bufetowy /subst. part./		– buffist

4) orddannelse

a) præfikser, fx p. neofaszysta - d. neofascist/nyfascist

b) suffikser

Ofte er de tautonyme afledninger dannet med forskellige suffikser (mest af græsk ell. latinsk oprindelse) i polsk og dansk, fx

polsk		dansk		polsk		dansk
partyzant	–	partisan		doktorant	–	doktorand
heglista	–	hegelianer		denuncjator	–	denunciant
morderca	–	morder		dubler	–	dubl(e)ant
stypendysta	–	stipendiat		kompozytor	–	komponist

Somme tider har dansk hhv. polsk to ækvivalenter af samme eller forskellig betydning, jf.

polsk		dansk
geometra	–	geometriker/geometer
samarytanin	–	samaritaner/samaritan
wegetarianin	–	vegetarianer/vegetar
alkoholik	–	alkoholiker/alkoholist
restaurator	–	restaurator <i>ps.</i> , <i>der restaurerer kunstværker</i>
restaurator	–	restauratør <i>indehaver af en restauration</i>
producent	–	producent <i>firma ell. ps.</i> , <i>der fremstiller en vare</i>
producent	–	producer <i>ps.</i> , <i>der forestår optagelsen af en film o.l.</i>

dansk		polsk
arkivar	–	archiwariusz/archiwista
platoniker	–	platonik/platończyk
prokurist	–	prokurent/prokurzysta

c) polsk: suffiks – dansk: halvsuffiks, fx kamerzysta – kameramand

d) halvsuffiks, fx

polsk	dansk
sportsmen	– sportsmand
biznesmen	– businessman
supermen	– supermand

Det er hensigtsmæssigt at undersøge **tautonymer** i begge sprogene m.h.t. form, for "ein Wort, das falsch ausgesprochen, falsch betont oder mit falschen Morphemen gebildet wurde, kann die Kommunikation ebenso stören wie ein semantisch falsch verwendetes Wort" (E. Thiemer 1979: 270).

4. SEMANTISKE DIFFERENSER

4.1. FORMELT ÆKVIVALENT FINDES, MEN MED MEGET AFVIGENDE BETYDNING

Den formelle overensstemmelse mellem det polske og danske ord kan medføre interferens fra modersmålet ell. andre fremmedsprog, idet man opfatter de to former (mest etymologisk beslægtede) som semantisk ækvivalente. M. Wandruszka (1977: 53) kalder sådanne ord **interlinguale Homonymien** og W. Koller (1972: 56) – **interlinguale faux amis**. Ved oversættelse fra polsk til dansk eller omvendt går man ud fra, at man har forstået det formelle ækvivalent, men det kommer somme tider til misforståelser.

Manglende semantisk ækvivalens:

1) personbetegnelse i polsk og ikke-personbetegnelse i dansk, fx

polsk	dansk
facet <i>fyr</i>	≠ facet <i>lille, plan flade, synsvinkel</i>
pupil <i>yndling</i>	≠ pupil <i>rund åbning i øjets regnbuehinde</i>
paser <i>hæler</i>	≠ passer <i>redskab til tegning</i>
konduktor <i>konduktr</i>	≠ konduktor <i>isoleret leder på elektrisk maskine</i>

2) personbetegnelse i dansk og ikke-personbetegnelse i polsk, fx

dansk	polsk
kommis <i>ekspedient i butik</i>	≠ komis <i>kommissionsforretning</i>
erotiker <i>elskovsdigter</i>	≠ erotyk <i>elskovsdigt</i>

3) persónbetegnelser i begge sprog, men med forskellig betydning, fx

polsk	≠	dansk
dramaturg <i>skuespilforfatter</i>	≠	dramaturg <i>teater- og skuespilteoretiker; rådgiver for teatret, fjernsyn o.l. m.h.t. valg af stykker og tilrettelæggelse af opførelsen</i>
kujon <i>læsehest</i>	≠	kujon <i>fej person</i>
kryminalista <i>den kriminelle</i>	≠	kryminalist <i>jurist, der giver sig af med strafferet</i>
reżyser <i>instruktør</i>	≠	regissør <i>funktionær ved et teater</i>
prezes <i>formand</i>	≠	præses <i>doktorand</i>
interessant <i>klient, kunde</i>	≠	interessent <i>parthaver i et foretagende</i>
konfident <i>stikker</i>	≠	konfident <i>fortrolig ven</i>
pensjonariusz <i>logerende</i>	≠	pensionist <i>pensioneret ps.</i>
panegiryk <i>overdreven ros</i>	≠	panegyriker <i>forfatter af panegyrik</i>
NB: panegirysta		panegyriker
intendent <i>ps, som er ansvarlig for indkøb af fx fødevarer til en kantine</i>	≠	intendant <i>befalingsmand af intendanturkorpset</i>
akademik		
1. medlem af <i>Det polske Videnskabsakademi</i>	≠	1. akademiker <i>ps., som studerer ell. har studeret ved et universitet ell. en højere læreanstalt</i>
2. kollegium		2. /.
kleryk <i>studerende ved præsteseminar</i>	≠	klerk <i>gejstlig i middelalderen</i>
wikariusz/wikary <i>en ung præst</i>	≠	vikar <i>ps., som fungerer i stedet for én under dennes fravær</i>

4.2. KONNOTATIVE DIFFERENSER

Leksikalske enheder, som findes i tosprogsordbøgerne, er ikke altid fuldstændigt ækvivalerende med tilsvarende enheder i udgangssproget. Der mangler ofte en markering af semantiske afvigelser (fx overført betydning, spøgende, historisk, forældet/gammeldags brug o.l.) i ækvivalensrelationerne mellem de to sprog. I sådanne tilfælde kan der nemt komme til intersproglig interferens, idet man tillægger de to former ækvivalent betydning. Det er hensigtsmæssigt at inddrage det konnota-

tive aspekt i sammenligningen af to sprog. Det sker ofte, at to ord eller ordforbindelser ækvivalerer denotativt, men ikke konnotativt. Fx kan x i polsk og y i dansk betegne den samme person, men der kan være en klar forskel i konnotationerne (medbetydningerne). Konnotativ ækvivalens beror på ækvivalens mellem to leksikalske enheder m.h.t. vurdering, frekvens, kronologi, intensitet, anvendelsesområde, stillag osv.

4.2.1. VURDERING (POSITIV – NEGATIV, IRONISK, SPØGENDE)

Der skal gøres opmærksom på, at semantisk differens ved fællesord meget ofte beror på "differens mht. sekundære betydningstræk på basis af omfattende semantisk overensstemmelse" (J. Rasmussen 1977: 103). Der kan anføres nogle personbetegnelser i polsk, som angiver negative konnotationer, mens de danske ækvivalenter har positiv eller neutral betydning, jf.

polsk	dansk
żandarm (neg.)	– gendarm
rewanżysta (neg.)	– revanchist
aktywista (neg.)	– aktivist

Der findes også nogle formelt (ikke semantisk) **tautonyme** personbetegnelser i dansk, som har nedsættende betydning i modsætning til de polske former, fx

polsk	dansk
prokurator <i>offentlig anklager</i>	≠ prokurator (nedsæt.) <i>snu ell. pengegrisk sagfører</i>

Der kan nævnes nogle **tautonymer**, som bruges spøgende eller ironisk i begge sprogene, fx kanalia – kanalje, medyk – medikus, burżuj (omg.) – burgøjsjer, eller kun i ét af dem, fx

polsk	dansk
kamrat (spøg.) <i>kollega</i>	– kammerat <i>arbejdsfælle, kollega</i>
emeryt <i>pensionist</i>	– emeritus (spøg.) <i>afgået tjenestemand</i>

4.2.2. FREKVENSMÆSSIGE DIFFERENSER (HYPPIG – SJÆLDEN FOREKOMST)

Vedr. anvendelsesfrekvens forekommer der nogle forskelle i brugen af bl.a. nedennævnte ordpar, jf.

polsk	dansk
zurnalista (sj.)/dziennikarz	– journalist
artysta	– artist (sj.) / kunstner

polsk	dansk	polsk	dansk
patriota	– patriot (sj.)	pielgrzym	– pilgrim (sj.)
prymas	– primas (sj.)	kardynał	– kardinal (sj.)
prałat	– prælat (sj.)	ministrant	– ministrant (sj.)
jezuita	– jesuit (sj.)	misjonariusz	– missionær (sj.)
akwizytor (sj.)	– akkvisitør	aukcjonariusz (sj.)	– auktionarius

Det er rimeligt at påstå, at hyppig forekomst af sådanne kristne personbetegnelser som *pielgrzym*, *prymas* o.l. i polsk hænger sammen med forskellige historiske traditioner, i det tilfælde med den kæmpestore rolle, som den katolske kirke har spillet og stadigvæk spiller i Polen i dag. De danske ækvivalenter *pilgrim*, *primas* o.l. er sjældent anvendte i det protestantiske Danmark.

Det skal også bemærkes, at mange ord, som i de senere år er blevet lånt fra engelsk, bruges sjældnere i polsk end i dansk, jf.

polsk	dansk
fan	– fan
playboy	– playboy
boss	– boss
outsider/autsajder	– outsider
bookmaker/bukmacher	– bookmaker
menażer/menadżer/menedżer	– manager

4.2.3. KRONOLOGISKE DIFFERENSER (FORÆLDET, HISTORISMER)

Både på polsk og på dansk findes der nogle personbetegnelser, som gælder for forældede, for de er blevet fortrængt af andre, eller som historismer, jf.

polsk	dansk
jurysta (foræld.)/prawnik	– jurist
translator (foræld.)/tłumacz	– translatør
barbierz (forældet)/fryzjer	– barber
kwestor	– kvæstor (forældet)/kurator
graf (hist.)	– greve
wojewoda	– vojvod (hist.)
kleryk <i>studerende ved præsteseminar</i> ≠	klerk (hist.) <i>gejstlig i mid-</i> <i>delalderen</i>

4.3. FORSKELLIGT BETYDNINGSOMFANG (GENEREL – SPECIFIK BETYDNING)

Der er en tendens til, at ord af generel betydning, som er blevet lånt fra andre fremmedsprog, med tiden får et specielt indhold, mens fremmedord, som har en specifik betydning, i reglen fremviser en vidtgående semantisk overensstemmelse gennem længere tid. Differenserne i betydningsomfanget ved **tautonyme** ord i begge sprogene fremgår ofte af manglende kendskab til ordenes betydning, således at sprogbrugeren overfører et ord i generel betydning, fx fra polsk til dansk, hvorimod det danske formelle ækvivalent kun bruges i specifik betydning. Til illustration har jeg valgt nogle eksempler. Det danske ord *funktionær* har en generel betydning *ps., der beklæder en fast, underordnet stilling i stat, kommune ell. privat virksomhed*, mens det polske *funkcjonariusz* næsten udelukkende betegner *én, som er ansat ved politiet*. Det samme forhold gælder for den danske glose *student*, som har en bred betydning *studerende, dimmitend*, mens den polske personbetegnelse begrænser sig til betydningen *studerende*.

Det omvendte forhold forekommer ved ordpar *kretyn – kretiner* og *hetera – hetære*, hvor de danske ord har snævrere betydning end de polske, som både råder over en egentlig og en overført (og sommetider nedsættende) betydning, jf.

kretyn	– kretiner	
	1. <i>ps. med ringe intelligens</i>	
2. (nedsættende) <i>tossehoved, idiot</i>		2. <i>.l.</i>
hetera	– hetære	
	1. <i>prostitueret i oldtidens Grækenland</i>	
2. (omg., nedsættende) <i>trættekær kvinde</i>		2. <i>.l.</i>

I denne sammenhæng er der også grund til at nævne, at nogle personnavne kun i ét af de sammenlignede sprog bruges metaforisk, jf.

Demostenes ≠ demosthenes *en god taler*

5. DIFFERENSER MED HENSYN TIL POLYSEMI

Polysemi forekommer ved **tautonymer**, som har eksisteret en længere periode i to sprog og herved har ofte ret forskellige betydninger uafhængigt af hinanden.

1) Monosemi på polsk – polysemi på dansk, fx

rektor	– rektor	
1. <i>rektor (uniwersytetu)</i>		1. <i>(universitets)rektor</i>
2. <i>.l.</i>		2. <i>(gymnasie)rektor</i>

NB: dyrektor (gimnazjum) = (gymnasie)rektor

biograf

– biograf

1. *forfatter af en biografi*

2. *./.*

2. *biografteater*

Islandczyk

– islænder

1. *ps. fra Island*

2. *./.*

2. *islændsk hest*

3. *./.*

3. *islændsk trøje*

mormon

– mormon

1. *tilhænger af (amerikansk) sekt*

2. *./.*

2. (omg., spøg.) *polygam ps.*

2) Polysemi på polsk – monosemi på dansk, fx

cymbał

– cymbel

1. *musikinstrument*

2. (nedsættende) *tølper, idiot*

2. *./.*

3) Polysemi i begge sprog, men med forskellig fordeling, fx

lektor

– lektor

1. *lærer i fremmedsprog*

1. *lærer ved en højere læreanstalt*

2. *./.*

2. *den højest lønnede lærer ved gymnasieskoler og seminarier*

3. *én som er ansat ved et forlag*

3. *./.*

6. KONKLUSIONER OG AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Ved en sammenligning af **tautonyme** personbetegnelser i polsk og dansk kan man sammenfattende konstatere følgende forskelle:

1) Både dansk og polsk viser hver for sig en række ord, som mangler i det andet sprog som formelle ækvivalenter, selv om der findes en tilsvarende basis.

2) De fleste ord afviger fra hinanden m.h.t. form inden for ortografi, fonologi og morfologi.

3) Der findes en lang række ord, som semantisk er totalt eller partielt forskellige.

4) Det er rimeligt at antage, at de fleste ord ækvivalerer denotativt, men ikke konnotativt.

5) En del af ordene har forskelligt betydningsomfang.

6) Mange **tautonymer** har udviklet forskellige betydninger i uafhængighed.

Jeg har i det foregående forsøgt at vise, at det er meget kompliceret at sammenligne **tautonyme** personbetegnelser i polsk og dansk. Det

samme ville sandsynligvis også gælde for de øvrige **tautonymer**. Ved hjælp af flere velvalgte eksempler kunne man måske komme til lignende konklusioner. Interferens fra andre fremmedsprog, først og fremmest fra engelsk og tysk, hører til en af de vigtigste fejlkilder hos de polakker, som lærer dansk. I den forbindelse er det af stor betydning i større grad at gøre opmærksom på polsk-danske **tautonymer**. Det ville være nyttigt at lave et lille leksikon over **tautonymer** i polsk og dansk.

LITTERATURLISTE

- Baunebjerg Hansen, G. 1987, *Ækvivalens – Hvad er det?*, I: Sprint 1, 26-33 og Sprint 2, 18-21.
- Henne, H. 1972, *Semantik und Lexikographie*. Berlin, New York.
- Koessler, M., Derocquigny, J. 1928, *Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais*. Paris.
- Koller, W. 1972, *Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Übersetzungsfälle*. Bern, München.
- Lipczuk, R. 1989, *Zum Problem der "falschen Freunde des Übersetzers, I: Theorie und Praxis der deutsch-polnischen Konfrontation und Translation*. Rzeszów, 41-52.
- Lipczuk, R. 1991, *Falsche Freunde des Übersetzers, I: Akten des VIII. Internationalen Germanisten-Kongresses Tokyo 1990*. Bd. IV. München, 404-411.
- Rajnik, E. 1987, *Tautonyme Personenbezeichnungen im Dänischen und Polnischen. Eine kontrastive Studie*. Poznań.
- Rasmussen, J. 1977, *Typer af differenser i dansk-franske "fællesord", I: Kontrastiv Lingvistik i Danmark*. København, 98-112.
- Thiemer, E. 1979, *Die "falschen Freunde" als Erscheinung zwischensprachlicher und innersprachlicher Interferenz, I: Fremdsprachen 4*, 263-271.
- Wandruszka, M. 1977, *"Falsche Freunde": ein linguistisches Problem und seine Lösung, I: Zeitschrift für französische Sprache und Literatur, Beiheft Neue Folge, H. 5*, 53-77.